

УДК 811.11-112; 81-26; 372.881.111.22

DOI <https://doi.org/10.24919/2663-6042.12.2019.189290>

ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА СУЧАСНИЙ РОЗВИТОК НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Павловська Л. І.

Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

У статті проаналізовано зміни, характерні для сучасної німецької мови. Констатовано, що на тепер в Європі близько 90 млн. осіб називають німецьку мову своєю рідною, а близько 50 млн. володіють німецькою мовою як іноземною. У Німеччині німецьку мову в основному використовують як державну.

З'ясовано, що різноманітності мові надають так звані регіолекти – регіональні розмовні мови; інші ж аспекти мови, такі як граматики або лексика (наприклад, використання іноземних слів), не контролюються і не регулюються жодними державними органами – як на національному рівні, так і на рівні земель. З урахуванням цього нещодавно Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung (Німецька академія мови і літератури) у співпраці із Союзом академії наук Німеччини виступили з ініціативою щодо підготовки звітів про ситуацію з німецькою мовою, як результат опубліковано два звіти – «Багатство і бідність німецької мови» (Reichtum und Armut der deutschen Sprache) (2013 рік) та «Різноманітність і єдність німецької мови» (Vielfalt und Einheit der deutschen Sprache) (2017 рік), у яких проаналізовано розвиток німецької мови в ХХ столітті. Проте, зауважено, що в жодній з доповідей не окреслено обов'язкових правил або рекомендацій – у них швидше подано емпірично обґрунтовану і грамотно проаналізовану інформацію для забезпечення основи для громадського і політичного обговорення.

Розглянуто фактори впливу на розвиток німецької мови, унаслідок яких вона постійно змінюється. Серед них – діалекти і регіональні мови, молодіжна мова, проблеми, пов'язані з німецькими мігрантами, Інтернет-спілкування та розмовна мова. Окреслено, що найпотужніші зміни відбуваються останніми роками з розвитком процесу глобалізації і збільшенням запозичення слів з інших мов, зокрема з англійської мови.

На основі дослідженого матеріалу узагальнено, що німецька мова в цілому залишається стабільною. Проте водночас зауважено про необхідність додаткової уваги і відповідних заходів до деяких сучасних, іноді вимушених змін у німецькій мові.

Ключові слова: німецька мова, розмовна мова, літературна мова, діалект, сучасний стан.

Pavlovska L. I. Factors affecting the modern development of the German language. This article analyzes the changes that appear in modern German language. In Europe at the moment about 90,000,000 people call German their native language and about 50,000,000 know German as a foreign language. German is an official language of Germany. It is found out that the variety of the language is achieved by regional colloquial speech, the so-called regiolect. Other aspects of the language such as grammar or vocabulary (for example, the use of foreign words) are not controlled or regulated by any public authorities, either on the national level or on the Länder-level. Not long ago the Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung (German Academy for Language and Literature) in cooperation with the Union der deutschen Akademien der Wissenschaften (Union of the German academies of sciences) launched an initiative to compile a report on the German language situation. So far, two reports have been published – one in 2013 on "The richness and poverty of the German language" (Reichtum und Armut der deutschen Sprache) and one in 2017 on the "The diversity and unity of the German language" (Vielfalt und Einheit der deutschen Sprache). Both reports analyse the development of German in the 20th century. However, neither of the reports provides compulsory rules or regulations. They rather deliver – according to their scientific orientation – empirically substantiated and competently analysed information to provide the basis for public and political discourse.

The article discusses factors of influence such as dialects and regional languages, youth language, issues related to German migrants, Internet communication and colloquial (spoken) language. The German language is constantly changing, the most powerful changes occur in recent years with the development of the globalization process and the increased borrowing of words from other languages, in particular English.

Studying the current state of the German language in Germany allows us to conclude that the German language as a whole remains stable. However, the author agrees with the opinion of experts that some modern, sometimes forced changes, require attention and appropriate measures.

Key words: German language, colloquial speech, literary language, dialect, current state.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У сучасному світі все більшого значення набуває вивчення іноземних мов. Володіння мовами є важливою компетенцією для професійної діяльності та соціальної єдності. Однією з найбільш легких для вивчення є англійська мова. Одразу за англійською йдуть німецька

і французька мови. Згадані мови є найстарішими і найбільш поширеними на просторах Європи, неадаремно саме ці мови наразі є робочими мовами Європейської комісії. У Європі на даний момент близько 90 мільйонів осіб називають німецьку мову рідною і близько 50 мільйонів володіють німецькою мовою як іноземною. Незважаючи на найбільший відсоток

носіїв німецької мови (24%), у Європі поширено думку, що «німецька мова швидко застаріває, її багатий словниковий запас і граматика виснажуються, і в міжнародному змаганні німецька мова вже давно пасе задніх» [7, 1] та що в німецькій мові все більше зростає кількість запозичених англіцизмів. Більшість мовних проблем не є новими. Проте ще далеко до їх розв'язання. Необхідність дослідження таких питань зберігає свою актуальність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміни в сучасній німецькій мові докладно досліджені в численних роботах відомого лінгвіста-германіста, доктора філологічних наук, професора, члена-кореспондента РАН А. І. Домашнєва. Деякі зі студій присвячені формам проявів сучасної німецької мови [1, 14–36]. Дослідник розробив найбільш правильну класифікацію для розрізнення типів німецької розмовної мови [2]. Він розрізняв три типи: 1 – літературну розмовну мову; 2 – обласні побутово-розмовні мови; 3 – місцеві побутово-розмовні мови. Максимально наближеним до сучасної літературної мови (Hochdeutsch) є 1 тип. Саме ця мова використовується на всій території Федеративної Республіки Німеччини. Проте з плином часу класифікації, запропоновані А. І. Домашнєвим, потребують подальшої розробки та уточнень.

Із сучасних робіт за цією тематикою привертає увагу стаття І. В. Колмакової [3]. У своїй роботі авторка досліджує розповсюдження німецької мови в країнах Європи, історію формування німецької літературної мови, стрімкі мовні зміни, розмовну німецьку мову, зокрема діалекти. Її дослідження є актуальним, адже в сучасному світі відбуваються постійні зміни лексичного та граматичного фонду, передусім для всіх найбільш поширених мов, серед яких важливе місце займає німецька мова. І. В. Колмакова зазначає, що процес розвитку німецької мови є неминучим та наслідком цього є виникнення зовсім нових слів, в основному англійського походження. Разом із численними як обґрунтованими, так і зайвими запозиченнями з інших мов, на території Німеччини продовжують досить широко застосовуватись діалекти німецької мови [3, 302]. Спостереження, наведені у статті, спонукають до більш докладних досліджень сучасного стану німецької мови.

Під час розгляду порушеної у пропонуваній статті проблеми проаналізовано достатній обсяг опублікованих німецькою мовою матеріалів. Серед усього матеріалу окремих авторів, які надалі брали участь у підготовці звітів про сучасну ситуацію з німецькою мовою, а саме роботи Вольфганга Кляйна, Петера Ейзенберга, Юргена Еріха Шмідта, Людвіга Айхінгера [5; 6]. Стаття Ангеліки Шторрер привернула увагу цікавими аспектами німецькомовного спілкування за допомогою глобальної комп'ютерної мережі Інтернет [8, 171].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в тому, щоб на прикладі досліджень німецьких фахівців проаналізувати зміни, яких зазнає сучасна німецька мова. Для досягнення мети опрацьовано публікації німецькомовних письменників, літературознавців, перекладачів та лінгвістів з Німеччини.

Виклад основного матеріалу дослідження. З огляду на те, що проблемам розвитку німецької мови присвячено численну кількість публікацій, дослідження свідомо обмежено найсуттєвішими факторами впливу на сучасну німецьку мову. Джерелом науково обґрунтованої інформації щодо мовних проблем були вибрані найбільш змістовні публікації таких компетентних установ з вивчення питань мови, як Німецька академія мови і літератури та Союз німецьких академій наук. Саме ці установи публікують звіти про стан німецької мови. Німецька академія мови і літератури об'єднує відомих німецькомовних письменників, літературознавців, перекладачів та лінгвістів з Німеччини та інших країн. Основними напрямками її роботи є: супровід мовного розвитку, європейська відданість свободі слова, збереження літературної спадщини, просування німецькомовної літератури за допомогою присудження премій. Роботу Академії фінансують Федеральний уряд з питань культури і засобів масової інформації, Фонд культури федеральних земель, штат Гессен і місто Дармштадт. Союз німецьких академій наук є головною організацією восьми наукових академій. Понад 1900 учених з різних дисциплін, які є провідними фахівцями на національному та міжнародному рівні, об'єднані під егідою академічного союзу. Союз академій координує «програму академії», яка сьогодні є найбільшою гуманітарною дослідницькою програмою Федеративної Республіки Німеччини. Він сприяє спілкуванню між академіями, веде роботу з пресою, працює з громадськістю, організовує заходи з актуальних проблем науки та бере участь в науковому соціальному і політичному консалтингу. Перша доповідь, присвячена розгляду ситуації з німецькою мовою, була опублікована 2013 року під назвою «Багатство і бідність німецької мови» (Reichtum und Armut der deutschen Sprache) [5]. У цьому звіті були представлені результати наукових досліджень за чотирма темами, а саме: словниковий запас, англіцизми, інтонація і номінальний стиль. Звіт містив емпірично достовірну інформацію про розвиток німецької мови з 1900 року до сьогодні та отримав загальнонаціональне висвітлення в пресі, що підтвердило актуальність теми для суспільства Німеччини.

Друга доповідь про ситуацію з німецькою мовою була опублікована у вересні 2017 року під назвою «Різноманітність і єдність німецької мови» (Vielfalt und Einheit der deutschen Sprache) та профінансована Фондом сприяння розвитку науки імені Фріца Тіссена [6]. Ця доповідь надає підтвердження значною мірою позитивної картини сучасного стану німецької мови.

Німецька мова є однією з найважливіших культурних мов у світі, і, як і всі мови, вона постійно змінюється. Німецька мова – це не тільки мовна система, що базується на граматиці та словниках, але й складний набір мовних форм або «різновидів». Стандартна німецька має особливе значення в цьому розмаїтті: вона забезпечує всебічне спілкування і нею викладають у школі. З обґрунтуванням за допомогою великої кількості емпіричного матеріалу у звіті окреслено стан вивчення окремих мов-

них форм німецької мови, які сьогодні представляють особливий інтерес в Німеччині та які ще не досить добре вивчені. У другому звіті, крім огляду різноманітності німецької мови та вкладу до стандартної німецької мови, висвітлено такі теми: діалекти й регіональні мови, молодіжна мова, питання, пов'язані із німецькими мігрантами, Інтернет-спілкування і розмовна мова. Один з авторів звіту, професор Вольфганг Кляйн, віце-президент Німецької академії мови та поезії, колишній директор Інституту психолінгвістики ім. Макса Планка в Неймегені (Нідерланди), досліджував різноманітності німецької мови [6, 15–52]. За результатами свого дослідження зробив два висновки: 1. Сьогоднішня німецька мова має дуже багатий словниковий запас, який виходить далеко за межі того, що було описано в будь-якому доступному словнику 2. Словниковий запас виріс, як мінімум, на мільйон слів за останні сто років. [6; 7, 7]. Кляйн зазначає: «Оскільки виразна сила мови в кінцевому рахунку заснована на його лексичі, потрібно зробити висновок, що німецька мова стала ще більш потужним інструментом на цей час» [6, 51]. Він стверджує, що хибне уявлення, ніби німецька мова зубожіє, створюється насправді через тих, хто користується мовою не в повному обсязі. Існує два важливих поняття (концепції) німецької мови. Під першим мають на увазі так звану мову високого рівня (літературна мова, Hochsprache), яку також називають Hochdeutsch, або стандартна мова (Standardsprache). Це німецька мова, яку сьогодні вивчають у школах, яка використовується в писемній мові, це мова засобів масової інформації. З іншого боку, існує велика кількість різних форм німецької мови. Так, існують історичні мовні рівні, тобто стародавня німецька, яку, крім експертів, ніхто не розуміє; є багато діалектів, молодіжна мова, мова мігрантів, спеціалізовані мови тощо. За словами Вольфганга Клейна, німецька мова насправді є зв'язкою різновидів, тобто різних варіантів та проявів. Дослідник наводить перелік деяких різновидів мов, серед яких: повсякденна мова, розмовна мова, літературна мова, стандартна, рідна, іноземна, друга мови, мова навчання, змішана мова, письмова мова, мова жестів, міська мова, жаргони декласованих, дитяча та молодіжна мови, офіційна, юридична, рекламна мови, мисливський жаргон, діалект, соціолект, етнолект, ідіолект, жаргон, нижньонімецький діалект (Platt), арго, мова, перенасичена іноземними словами та інші. Вольфганг Кляйн із сумом спостерігає поточну втрату значення діалектів. Він вважає, що діалекти несуть з собою почуття любові до батьківщини, наближеність один до одного, спогади дитинства, що супроводжують людину протягом життя. Кількість діалектів і регіональних мовних забарвлень важко визначити, почасти вимова змінюється від села до села. Лінгвістика, за словами професора Юргена Еріха Шмідта, директора Дослідницького центру німецького лінгвістичного атласу (Марбург), – це, зокрема, діалекти, або «давні форми, яким 1500 років, вони так само старі, як і наша мова, і їх зазвичай не розуміють» [6, 105–144]. За словами Шмідта, радіуси застосування діалектів становлять від 40 до 100 кілометрів. Проміжне положення між

діалектами та літературною мовою займають такі різновиди мови, як регіолекти або регіональні розмовні мови. І хоча сьогодні без стандартної німецької мови неможливо обійтися, діалекти і регіолекти пропонують деякі переваги. Наприклад, за словами Юргена Еріха Шмідта, люди, що говорять на тому самому регіолекті, мають кращі довірчі стосунки один з одним, тому що вони розуміють емоційні сигнали і сигнали зв'язку від співрозмовника. Використання регіолектів та діалектів з часом невпинно зменшується, адже той, хто говорить тільки діалектом, часто опиняється в професійному тупику. Юрген Еріх Шмідт виступає за розвиток діалектів. Він зауважує, що всі носії німецької мови (або практично всі) виростили з двома варіантами мови і, за замовчуванням, домінантною є мова, набута через засоби масової інформації, через школу.

Завдяки дітям і підліткам виник ще один різновид німецької мови: молодіжна мова. Ця мова дуже швидко змінюється. Німецькі видавництва, такі як Langenscheidt або PONS, щорічно випускають словники молодіжного сленгу. На зміну "Fly sein" (бути класним, бути особливим) надходять вислови на кшталт "Smombie" (той, хто весь час дивиться у смартфон, не помічаючи нічого навкруги, "Smartphone" + "Zombie" = "Smombie"), "Babo" (слово, що надійшло з курдського сленгу, означає бос або шеф), "Yolo" (аббревіатура, «живеш тільки раз»), "fame" (круто!), "gediegen" (у перекладі означає гідний або справжній, але застосовується замість "cool" або розслаблення), "Niveaulimbo" (сленг вечірок, означає рівень, що падає) і "Gammelfleischparty" (у перекладі «вечірка тухлого м'яса»), означає вечірка «Для тих, кому за 30»). 2018 року з'явилися "Lauch" (цибуля порей, вживається як «ідіот»), "verbuggt" (глухний, або «в тебе не всі вдома»), "Sheeeesh" (не може бути). Проте переможцем 2018 року були оголошені слова "Ehrenfrau" та "Ehrenmann", що позначають тих, хто користується повагою, тримають своє слово та залишаються вірними своїм принципам.

Цікавим є походження слова "lindnern", яке означає бездіяльність, щоб уникнути помилок, або просто відмову («ухиляння»). Воно утворено від прізвища політика Крістіана Лінднера, чия партія покинула переговори про створення панівної коаліції. Німецька молодь вже вкотре перетворює на сленг імена політиків. 2015 року серед нововведень було "merkeln", тобто «косити під Меркель», що означало «байдикування, ухилення від відповідей і відкладання рішень на потім». Згідно з дослідженням YouGov, проведеним у жовтні 2017 року, 48 відсотків респондентів у віці до 25 років використовували Vong-Sprache (мову Інтернет-фріків). У цій віковій групі 81 відсоток знав мову, у цілому 51 відсоток німців сприйняли цей жаргон. Проте 59% респондентів, які знали це мовне розмаїття, зауважили, що ця мова їх дратує. Разом з Vong-Sprache існують такі явища, як Kiezdeutsch (кічдойч, німецька мова жилих кварталів), Türkdeutsch, Kanak Sprak, Denglish (Deuglisch). За словами доктора Нільса Бахло (Nils Bahlo), лінгвіста Вестфальського університету імені Вільгельма в Мюнстері, «молодіжна фаза в деякому сенсі залишає більше місця для свободи, і вона також вклю-

чає в себе випробування, тестування кордонів, норм і цінностей, щоб знайти себе... проте з досліджень Shell, починаючи з 85-х років, ми знаємо, що молодь більш налаштована на цінності і норми своїх батьків, ніж здається» [6, 145–190].

У звіті також зазначається, що німецька мова все більше підпадає під вплив англійської мови, що приводить до значного збільшення кількості англіцизмів. Такі англіцизми здатні підвищувати незрозумілість багатьох текстів, вони можуть чинити руйнівний вплив на німецьку мову, оскільки не є граматично інтегрованими. Англіцизми переважно або принаймні дуже часто використовуються з причин, відмінних від суто лінгвістичних. Останніми роками, особливо з моменту заснування Асоціації із захисту німецької мови (VWDS, сьогодні VDS), ведеться дискусія, присвячена цьому питанню. Існує думка, що англійські запозичення та гасла повинні передусім створювати враження інтернаціональності і свідчити про успішну корпоративну культуру. Проте фахівці виступають з попередженнями щодо надмірної модернізації німецької мови, зниження мовної компетенції індивідів, спустошення німецької мови, нездатності адаптувати слова і фрази іноземної мови до своїх власних мовних законів. Як резюмує Петер Ейзенберг (Peter Eisenberg), «мова руйнується, згладжується, розкладається, вмирає від голоду, гине, стає піджинізованою, знищується і втрачає виразність» [6, 53–104].

Отже, сучасна німецька мова складається з численних компонентів, основними з яких є регіональні місцеві мови (регіолекти), молодіжна мова, мова іммігрантів (на сьогодні третина дітей у початкових школах Німеччини має міграційне підґрунтя), розмовна мова, Інтернет-спілкування.

Звіт дає змогу зробити висновок, що німецька мова загалом зберігає стабільну основу. Проте деякі з авторів звіту вважають, що сучасні, подекуди вимушені зміни потребують певної уваги та вживання відповідних заходів. Автори підкреслюють важливість підтримки усталених мовних стандартів у школах Німеччини. Вольфганг Кляйн, який протягом довгого часу документував мови, котрі перебувають під загрозою зникнення, уважав, що німецькій мові, якою, за його оцінками, говорить орієнтовно 100 мільйонів, не загрожує ризик зникнення. Проте водночас констатував зменшення її ролі як мови міжнародного спілкування [6, 17].

За прогнозами деяких фахівців, у майбутньому німецька мова буде простішою, зникнуть складні закінчення слів, відбудеться спрощення граматичних правил. Як приклад, вже на сьогодні в німецькій

мові налічується лише 25 дієслів, які потребують родового відмінка (Genitiv). Сто років тому таких дієслів було 160 [4, 67]. Письмова німецька мова є досить уніфікованою мовою. На стандартизацію правопису німецьких слів вплинула поява «Орфографічного словника німецької мови» німецького філолога Конрада Дудена. Реформа орфографії в дев'яностих роках минулого століття, яку проводив канцлер ФРН Герхард Шредер, була негативно сприйнята більшістю населення. Остаточні перетворення в пунктуації та орфографії німецької мови офіційно закріплено 2007 року законом про реформу німецького правопису. У результаті цього «нововведення» скасовано близько дев'яти десятків правил орфографії і значну кількість пунктуаційних правил. Населення Німеччини болісно сприйняло таке штучне спрощення німецького правопису для полегшення його вивчення. Німці люблять свою мову. Хайке Візе, відома дослідниця, що вивчає кіцдойч, зазначає: «Мова – це те, що зачаровує нас всіх, вона визначає нас як людей та займає центральне місце в людських суспільствах» [9, 21].

Якщо ще п'ятдесят років тому в різних містах Німеччини як розмовну мову використовували переважно діалекти, то сьогодні навіть в консервативних із цього погляду регіонах говорять зрозумілою всім німецькою мовою. Для тих, хто вивчає німецьку мову, невеликі відмінності в розмовній мові німців не повинні викликати особливі труднощі. Німці навряд чи стануть спілкуватися діалектом з тим, хто його не розуміє. Але діалекти можуть застосовуватись, якщо від співрозмовника хочуть щось приховати або заплутати його.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Німецька мова постійно змінюється. Найбільш сильні зміни відбуваються саме останніми роками – з розвитком процесу глобалізації та посиленням запозичення слів з інших мов, зокрема англійської. Вивчати сучасну німецьку мову у світлі її історії кінця ХХ – початку ХХІ століття набагато складніше. Проте, за прогнозами деяких фахівців, німецька мова майбутнього буде простішою, зникнуть складні закінчення слів, відбудеться спрощення граматичних правил. Сучасні курси німецької мови обґрунтовано пропонують вивчення класичної (стандартної німецької мови), адже Hochdeutsch (літературна мова) буде найбільш зрозумілою усім носіям мови та тим, хто вивчав німецьку мову як іноземну. Перспективною темою для подальших досліджень є вивчення запозичень до німецької мови з інших мов, зокрема російської та англійської.

ЛІТЕРАТУРА

1. Домашнев А. И. Современный немецкий язык в его национальных вариантах. Ленинград : Наука, 1983. 232 с.
2. Домашнев А. И. О формах проявления современного немецкого языка. *Проблемы ареальных контактов и социолингвистики*. Ленинград : Наука, 1978. С. 14–36.
3. Колмакова И. В. Современный немецкий язык. *Молодой ученый*. 2015. № 4. С. 302–305.
4. Klatte H. Bemerkungen zum 2. Bericht zur Lage der deutschen Sprache. *Теоретические и практические предпосылки подготовки полилингвальных специалистов в вузе: материалы IV Междунар. научно-практ. онлайн-семинара (вебинара)*, г. Могилев, 30 марта 2018. Могилев : МГУ имени А. А. Кулешова, 2018. С. 65–69.

5. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, Union der Deutschen Akademien der Wissenschaften (Hrsg.). Reichtum und Armut der deutschen Sprache. Erster Bericht zur Lage der deutschen Sprache. Verlag Walter de Gruyter, Berlin-Boston, 2013. 233 S.
6. Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung, Union der deutschen Akademien der Wissenschaften (Hrsg.). Vielfalt und Einheit der deutschen Sprache. Zweiter Bericht zur Lage der deutschen Sprache. Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2017. 331 S.
7. Faust V. Die deutsche Sprache heute. *Entwicklungen, Probleme, Aufgaben bezüglich Wort und Schrift heute aus Forschung, Lehre, Kultur und Gesellschaft*. 2014. 15 S. URL: http://www.psychosoziale-gesundheit.net/wortschrift/pdf/Int.4-Die_deutsche_Sprache_heute.pdf (дата звернення 01.11.2019).
8. Storrer A. Sprachverfall durch internetbasierte Kommunikation? *Sprachverfall? Dynamik–Wandel–Variation*. Jahrbuch des Instituts für Deutsche Sprache. Berlin, Boston: De Gruyter, 2014. S. 171–196.
9. Wiese H. Kiezdeutsch. Ein neuer Dialekt entsteht. München : Verlag C. H. Beck, 2012. S. 21.